

FÉLRE AZ ÉRZELMEKKEL

Silvester Lavrík: Vasárnapi sakkpartik Tisóval

A L'Harmattan Kiadó jóvoltából idén ősztől magyarul is olvasható szlovák regény, a *Vasárnapi sakkpartik Tisóval* szerzője, Silvester Lavrík kétféle kultúrtörténeti hagyományból táplálkozott, amikor történelmi forrásokra is támaszkodva megalkotta „egzaltált, tompa elméjű” (117.) főhőse, Anička alakját. Egyfelől a kortárs szlovák irodalom egyik fő témája, a testileg, lelkileg, szellemileg akadályozott egyének társadalmi helyzete – beágyazottsága vagy kirekesztettsége – volt az ihletője. Gondoljunk csak a magyarul szintén olvasható Daniela Kapitánová-regény, a *Könyv a temetőről* törpe, szellemi fogyatékossgal élő Samko Táléjára vagy Ondrej Štefaník *Ujjatlan városa* főleg pszichésen terhelt Edójára.¹ Mivel ez a két főhős a rendszerváltás környékén, illetve az után válik akarva-akaratlanul is a környezete, a kisvárosa sorsának alakítójává, Anička a regény idősíkját tekintve nemcsak továbbviszi ezt a témát mint hagyományt, de előképévé is válik a fenti férfihősöknek. Anička ugyanis a II. világháborút megelőző, illetve a háborús évek alatt végzi városában, Bánovcében a maga dolgát. Azt a ténykedést, amely egyúttal a másik kultúrtörténeti hagyomány részesévé teszi.

Anička a pravoszláviából jól ismert szent örült kategóriájának sajátos, szlovák változatát testesíti meg. A pravoszláviában a szent örült, azaz a jurogyivij amellet – miként D. Lihacsov és A. Pancsenko *A régi Oroszország nevetésvilága* című kötetben kimutatta² –, hogy passzív paradigmával is rendelkezik, amely az aszketikus önmegtágadásban, színlelt örületben, a teste lenézésében, megcsönkítésében érhető tetten, aktív hivatással is bír. Feladata, hogy az örület álcája mögül szemrehányással illesse, szidalmazza a körülötte lévő világot, s ítéletalkotásán keresztül mindaz, aki megérti nevetséges-félelmetes előadásait, az igazságot tapasztalja meg.

Anička teljesen megfelel a jurogyivij passzív paradigmájának. Testét lenézi, pontosabban semmilyen jelentőséget nem tulajdonít neki, fogalma sincs például arról, mit kezdhet-ne női mivoltával. Ezért kényelmes számára, amikor a barát-nőjével, egyben az unokatestvérével, Alicával megfogadják egymásnak – ezt is, mint a teljes történetet, Anička tolmácsolásában olvashatjuk –, „hogy sohase engedjük meg egyetlen férfinak se, hogy akár csak egy ujjal is hozzánk érjen, meg

¹ A három kortárs szlovák regénnyel kapcsolatos egységesség-érzetet – a témájukon kívül – az is erősítheti, hogy mindhárom Mészáros Tünde kiváló, a hősök örületét a szöveg stílusában is adekvátan tükröző, sodró lendületű fordításában olvashatjuk.

² Lásd: D. Sz. Lihacsov, A. M. Pancsenko: „Szmehovoj mir” Drevnyej Ruszi. Leningrad, 1976.

Fordította Mészáros Tünde
L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2022
466 oldal, 4990 Ft

hogy sohase megyünk férjhez, és sohase lesznek gyerekeink” (22.). Szokatlan testi reakciói, a legváratlanabb helyzetekben rátörő dühkitörései, amelyek során ráadásul magyarul káromkodik, tovább erősítik szent őrült mivoltát. Különös testi megnyilvánulásainak oka, ahogyan ő fogalmaz, abban rejlik, hogy a „bánátát haraggá változtatta” (92.), abbéli bánátát, hogy a kommunistává lett apja elhagyta őt és a családját, elutazott Amerikába, és ezt ő nem tudta megemészteni: „útközben kérdezgettem az embereket, nem látták-e apámat, mert várom haza, megígérte, hogy felvesz a nyakába, kimegyünk a kertbe almát szedni az alsó ágokról. Ha valaki azt felelte, hogy nem látta, vagy nem is ismeri, akkor előfordult, hogy megharaptam az illetőt, vagy legalább sípcsonton rúgtam. Ahogy éppen adódott” (96.). A jurogyivijek passzív, Aničkában is kimutatható paradigmájával szemben az aktív paradigma az, amely – legalábbis ténykedése nagy részében – megkülönbözteti őt a pravoszláv szent őrültektől. Mert amíg pravoszláv elődeinek szemrehányó, ítéletalkotó magatartása belülről fakad, Aničkára mindezt kívülről kényszerítik rá, illetve próbálják rákényszeríteni.

A II. világháborúba sodródó szlovák társadalomnak, azon belül is Bánovce lakosságának az igen bizonytalan, mindenféle fanatikus, egyre radikálisabb ideológiáktól terhelt, kaotikus viszonyai kezelése érdekében lesz szüksége Aničkára, aki, „mint egy bütöndarab vagy háztartási holmi” (9.), mindenhol állandóan jelen van ugyan, de vajmi keveset ért a körülötte röpködő politikai szlogenekből. „Vágtázott mellettem az élet minden irányba” (117.), „a saját életemben afféle véletlen személy vagyok. Látogató csupán, aki csak álmélkodni tud mindazon, ami körülötte történik” – vallja (374.), és emiatt arra is képtelen, hogy „kimutassa, épp hogy érzi magát” (9.). Így ő lesz a bánovcei közösség számára az, akire bármiféle világnézet, gondolkodásmód minden további nélkül ráhúzható, s az ő dühkitörésein vagy visszafogottabb megnyilvánulásain keresztül ki is fejezhető. Ez az együgyű teremtés lesz az, akit a másfajta vallási identitással vagy ideológiai meggyőződéssel bíró másik emberrel szemben be lehet vetni.

Anička játszmaiba állíthatósága miatt válik a regény címében szereplő sakkparti mint konkrét szűzszerző elem szimbolikussá is. Anička ugyanis vasárnaponként konkrétan jelen van egy folytatásos sakkjátszmánál, amely a bánovcei plébános, majd 1938 és 1945 között a fasiszta bábállam, az első Szlovák Köztársaság elnöke, Jozef Tiso és a helyi patikus, Balák úr között zajlik. A lány jelenlétét az teszi lehetővé, hogy mivel „ortográfiai kérdésekben felkészült, valamint a rá bízott feladatokhoz felelősségteljesen áll hozzá” (58.), szombatoként ő írkokoskodik a bánovceiek körében csak Monsignorének hívott Tiso plébániáján. Így Anička elsőként találkozik a mindinkább Adolf Hitler bábjaként működő elnök egyre vérmesebb nacionalizmusával, illetve zsidóellenességével. S mivel fogalma sincs a szlovák nemzettudatot mindennél előrébb helyező Tiso-féle politika veszélyességéről, büszkén vallja, hogy mennyire szereti a Monsignore fejtegetéseit. „Hozzá tartozott az igazsághoz – ismeri be –, hogy annyira ragaszkodtam a Monsignoréhoz, hogy bármit meg tettem volna a kedvéért” (197–198.), csak hogy semleges együgyűségéből fakadóan így folytatja: „Meg a patikus úr kedvéért is. Apám távozása után ők ketten váltak a legfontosabb férfiakká az életemben. Nagyon fontos volt nekem, hogy jóban legyenek” (198.).

Ám Aničkának épp ez utóbbi mondatával szinte egy időben válik a konkrét vasárnapi sakkparti-sorozat szimbolikus értelmű küzdelemmé, melynek során az általa egyformán kedvelt két férfi viszonya megromlik. A jóval mérsékeltebb, józanabb gondolkodású patikus tiltakozik a túlzott szlovák nemzettudat, az átvett nemzetiszocializmus és antiszemitizmus ellen, így kettejük rendszeres sakkjátszmái politikai csatározásokká fajulnak. Miután a Monsignore egyre gyakoribb, Anička lejegyezte szónoki beszédei „a nyitott ablakon elhatoltak egész hozzánk, a Balákék parádés szobájába” (193.), ezekre a választ, vagyis az ezekkel kapcsolatos ellenvéleményét az „anyád valagát mindig” (uo.) felkiáltással a soron következő vasárnapi sakklépéseibe burkolja: „A nemzetiszocializ-

musra ma egyes spekulánsok a gyors üdvözülés eszközeként tekintenek, kezdte a Monsignore a következő vasárnapon, míg a patikus úr a nyitólépésen gondolkodott” (270.). Az elhangzott szónoklatokkal kapcsolatos, a patikus által feltett kérdésekre a plébános sem azonnal, hanem újabb sakklépéssel felel.

A Monsignore újabb sakklépésével – aki, mint bevallja „megszokta, hogy nemcsak egy, hanem több sakktáblán játszik egyszerre” (271.) – nemcsak a két sakkozónak, de a környezetükben élők mindegyikének le lesz osztva a szerepe a II. világháborús politikai játszmában. Mindenki tudja, vagy idővel kénytelen megtudni, hogy hol a helye ezen a szimbolikus politikai sakktáblán, hogy neki melyik sakkbábu helyébe kell lépnie. A szimbolikus sakktáblán 1938 és 1945 között a király szerepét egyértelműen az egyre antiszemitábbá váló Tiso játssza. Vele szemben a politikailag józan patikusnak – „a lakájok lakájalkukat kötnek, a pecsenyét meg úgyis Berlinben és Moszkvában fogják porciózni, megmondtam én, és igazam is lett” (267.) – csak a futó szerepére futja, amely átlósan lépegethet ugyan, azaz felteheti a kínos kérdéseit vasárnaponként a Monsignorénak, de nem ugorhat át rajta, mattot meg végképp nem adhat neki. Azaz nem játszhatja a sakktáblán a vezér szerepét, mert az nem neki, nem az ő visszafogott jóindulatának, hanem a feleségének, a patikusnénak van leosztva. Azért jut ennek az asszonynak a legerőteljesebb bábu ezen a szimbolikus politikai, egyben közéleti sakktáblán, mert ő az egyetlen, aki mindenkit – Tisót és a férjét is – sakokban tudja tartani, épp azzal, hogy ezekben a vészterhes időkből igazi politikai szélkakasként képes viselkedni.

A patikusné szerepéről persze ismét a semleges, mindig mindenhol „kötelező bútor-darabként” jelen lévő Anička tolmácsolásában értesülünk, aki többször is nyilatkozik a fennálló viszonyokról: „a Monsignore a patikusné asszony nagy öröme és büszkeségére nem kerülte el az ő házukat se” (187.), „a Monsignore nagyon jóban volt a Baláková patikusné asszonnal” (139.). Ez a nő csáberőt, a testi vonzalmat nem ismerő félkegyelmű nem jöhet rá arra, hogy a patikusné a Monsignore szeretője, és hogy a patikus és a patikusné közötti állandó szócsatározások háttérben is a vezér hűtlensége bújik meg. Aki annyira meg akar felelni a királynak, hogy evangélikusról katolikus vallásra tér, hogy szeretője teokrata ideológiáját ily módon is támogassa. A patikusnénak épp emiatt jön jól Anička bárgyú jelenléte és együgyűsége. A dühkitörései során kizárólag magyarul káromkodó lány rohamai ugyanis a patikusné szerint „csehoszlovakista és hungarofil provokációk” (103.).

A szimbolikus sakktáblán azonban ott szerepelnek az ideológiai, vére menő játszma legkisebb érdekérvényesítő képességgel rendelkező, épp ezért legnagyobb vesztesei is: a zsidókat megtestesítő gyalogok. Köztük Anička unokatestvérei, Sidónia, Matilda és az Anička számára legfontosabb ember, Alica. Akiknek a sakkjáték szabályainak megfelelően és Tiso kijelentésének – „a zsidó összetevőt definitíve kiiktatjuk nemzeti életünkben, mivel ez Szlovénzskón mindig is felforgató elem volt, hozzá a marxista meg a liberális eszmék legjelentősebb hordozója” (271–272.) – értelmében csak egyfelé léphetnek: 1942 húsvétja utáni első vasárnapon a munkaszolgálat felé.

A történet e fordulatanál veszi kezdetét Anička aktív paradigmájának visszahajlása az eredeti, a pravoszláv szent örület felé. Bár Anička továbbra sem érti, mi az az antiszemitizmus, hogy mit csinálnak az unokatestvérei azzal a sok bőrrönddel, de a hiányukat megérezve képes lesz ő is a sorsuk miatt aggódni, érzelmeiket kifejezni. S először meri számonkérni a plébánost: „Nagytiszteletű Monsignore, hol vannak az unokatestvéreim?” (301.) Aki erre a lánytól szokatlan megnyilvánulásra „vasárnap délután, mikor minden rendes katolikus keresztény a lelkiismeretét szappanozza, csak úgy sebtiben ezt vetette oda: Félre az érzelmekkel” (uo.).

Alica azonban egy ideig meg tudja úszni a munkaszolgálatot, mivel megpróbál a sakktábla gyalogjából vezérré változni: beleszeret egy fasiszta orvosba, Adolf Beckbe, aki-

ről úgy véli, szerelmével megmenti őt a szlovák zsidók sorsától. Miután ez a kísérlete kudarcba, sőt, tragédiába fullad, még mindig ott van neki a szimbolikus sakktablán bástyaként szereplő Friedl úr, a patikus jó ismerőse, akinél meghúzhatja magát. Ám az, hogy ez a menekülőút sem sikerül, már nemcsak Alica, hanem Anička további sorsát is nagymértékben meghatározza. Olyannyira, hogy az Alicával – és persze a vele – történetek teljes mértékben visszatérítik őt a pravoszláv szent örültek aktív paradigmájához.

A mindeddig a sakktablán semmilyen bábut sem képviselő, mert valamiképp mindenki szerepét magára vállaló Anička egyetlen vágya, hogy olyanná váljon, mint Alica, így őrizve magában unokatestvére emlékét. Ám ez nem mentesíti Aničkat attól, hogy olyasfajta gyaloggá váljék, mint amilyen az unokatestvére, s ezáltal ugyanúgy ki legyen szolgáltatva a fasiszta orvosnak. Ez utóbbira adott reakcióként Anička végképp nem tudja félretenni az érzelmeit, és a pravoszláv szent örültekre jellemző, saját magából fakadó ítéletalkotással felel. Radikális tette révén – amelyet most nem árulunk el az olvasónak – érdekes módon még inkább a szlovák regényhőstársai ikertestvérévé válik. Az örületből fakadó brutalitás összeköti Samko Tále és Edo alakjával – amivel a szlovák irodalomtörténeti ív is kirajzolódik.

A legszebb ajándék a közös élmény!

zsolnaynegyed.hu

Ajándékozzon közös élményt
szeretteinek a Zsolnay
Örökségkezelő NKft.
ajándékutalványával

★
karácsonyi
hangulat

★
finom
falatok

Advent Pécs 2022

★
meghitt
koncertek

★
forró
italok

★
mesék

★
programok

XI. Pécsi Adventi
Kézműves- és Mesevásár
november 25. – december 24.

adventpecs.hu

BIOKOM
BIOGÉP Műhelyi Kft.

PÉCSI
NYELV-
ÉS
KÖZMŰVÉSZETI
KÖZPONT

PÉCS
KÖZMŰVÉSZETI
KÖZPONT

PÉCS
KÖZMŰVÉSZETI
KÖZPONT

PÉCS
KÖZMŰVÉSZETI
KÖZPONT

MÉCSKEDE
KÖZMŰVÉSZETI
KÖZPONT

HB
REBT

HB
REBT

HB
REBT

HB
REBT

HB
REBT

HB
REBT

HB
REBT

HB
REBT

HB
REBT

MAGIC GROUP

nyomdai
ötletek

SZERETÜNK NYOMTATNI!

Teljeskörű nyomdai, reklámpari tervezés és kivitelezés

Új szolgáltatásaink:

- > Síkágys tábla (3x2 m-ig) és tekerces UV-nyomatás
- > Digitális vágás, stancolás, marás és gravírozás (3x2 m-ig)
- > Óriásformátumú nyomtatás és konfekcionálás
- > Belsőépítészeti és dekorációs nyomtatás

nyomdaiotletek@t-online.hu

Bertók László Költészeti Díj

**Az idei díjazott:
Tóth Krisztina
Gratulálunk!**

Webstar

blkd.hu

PANNON
FILHARMONIC

PANNON
FILHARMONIKUSOK

JELENKÖR